

Aline Sax

Negentien Negentien

Ambo|Anthos
Amsterdam

*Dulce et decorum est
pro patria mori.*

Augustus 1919

Ik wil de zon zien opgaan. Ik wil de zon zien opgaan zonder mijn spieren aan te spannen, zonder angstig mijn geweer te omklemmen, zonder mijn adem in te houden en met een bang hart af te wachten wat de optrekkende schaduwen zullen onthullen. Ik wil de zon zien opgaan zoals ik die vroeger zag opgaan, als de belofte van een nieuwe dag met het tsjilpen van vogels om je te wekken.

Als ik voor het raam van mijn hotelkamer ga staan, is de lucht nog donker. Mijn horloge zegt me dat het halfvijf is. Het duurt niet lang meer. Ik trek mijn kleren aan, neem mijn stok en mijn schetsboek en sluip de gang op. Het hotel is in diepe rust. De nieuwe groep bestaat uit vier mensen. Ik heb niet de moeite genomen om hen te leren kennen. Toen ze eergisteren waren aangekomen, hadden Mrs Cartwright en ik tijdens het diner onze vaste plaatsen tegenover elkaar opgezocht en ons niet in hun onwennige gesprekken gemengd. Scott had zijn formele rol weer opgenomen, had hen verwelkomd en hun verzekerd dat het een interessante reis zou worden en dat hij op al hun vragen antwoord zou kunnen geven. Daarna was hij naar Babette in de keuken gegaan. Geen Evans deze keer, die meteen

het hoogste woord voerde. Twee vrouwen die elkaar op de boot hadden leren kennen, een man van een jaar of vijftig met een Amerikaans accent en een dominee. De Amerikaan en de dominee sliepen boven, de vrouwen beneden.

Scotts motorfiets staat niet voor het hotel en ik vraag me af waar hij slaapt als er een groep is. Niet bij Babette in ieder geval. Ik loop naar het noordoosten, weg van de stad. Achter de horizon gloort een prille gloed.

Een paar mijl buiten de stad, in het midden van wat eens een niemandsland was, ga ik in het bedauwde gras zitten, met mijn gezicht naar het oosten. Ik zie de zon opgaan. Ik ken de kleuren. Ik ken de veranderende schakeringen, het terugkruipende duister. Elke dag die we in de loopgraven doorbrachten, stonden we op dit uur op het vuurbanket. Maar nooit kon ik zo onbevangen en met opgeheven hoofd naar de horizon kijken. Ik drink de kleuren, de warmte van de eerste stralen in. Een leeuwerik schreeuwt in de lucht en in het gras ritselt een veldmuis. De kleine geluiden verdiepen de stilte die over het landschap hangt. Ik word deel van de omgeving, klein, nietig, en in me welt een dankbaarheid op die mijn borst vult. Een dankbaarheid waarvan ik niet weet op wie ik die moet richten of met wie ik die kan delen. Voor het eerst in twee jaar ben ik blij dat ik nog leef.

De lichte slierten nevel die over het niemandsland waarden, verdampen, de kleuren worden intenser. Rode klaprozen en paarse distels steken hun koppen op tussen plukken gras. Het veld ligt bezaaid met granaattrechters en hier en daar steken verroeste stangen van prikkeldraadversperringen omhoog. Ze zien er onschuldig uit, te midden van de wilde pracht van de bloemen en het gras. Ze hebben hun schrikwekkende dreiging

verloren. Ze bakenen niets meer af, verdedigen niets meer, achtergelaten nutteloosheid, verglijdend naar het vergeten. Hoe kan ik het burgers kwalijk nemen dat ze niet begrijpen hoe het geweest is, als dit is wat er rest?

In een vlaag van vastberadenheid grijp ik mijn schetsboek. Ik wil voor Mrs Cartwright schetsen. Ik wil op papier proberen te vatten wat haar man heeft meegemaakt. Zodat ze het een beetje kan zien, kan voelen, zodat ze een beetje dichterbij hem kan komen.

Als ik mijn ogen langzaam sluit, zakken donkere wolken over het landschap. De regen gutst uit de hemel. De rode en paarse vlekken verdwijnen, het gras trekt weg, de aarde wordt modder, de granaattrechters lopen vol met roodbruin regenwater. De temperatuur daalt. De stilte wordt opgevuld met het bulderen van kanonnen. Mijn hartslag stijgt, mijn ademhaling versnelt. Ik hap naar adem en sper mijn ogen open, en in een oogwenk keert de jonge zomerdag terug. De lucht is blauw, de klapprozen wuiven in de wind. Ik ben nog hier.

Ik probeer het nog een keer, hou mijn ademhaling onder controle en laat de beelden langzaam komen. Het zijn maar herinneringen. Als ik mijn ogen weer open, ben ik terug in het nu, stel ik mezelf gerust terwijl mijn oogleden dichtvallen en de beelden mijn hoofd vullen. Ik probeer op één beeld te focussen. De weg naar het front, de avond voor onze aanval. Acht oktober negentienzeventien. Ik open mijn ogen een klein beetje, blijf focussen op het beeld dat ik heb stilgezet en schets tussen mijn wimpers door. De loopplanken worden lijnen, de granaattrechters worden contouren, de soldaten vlakken, de boomstaken in de verte schaduwen. Ik hou de controle over mijn hoofd, over mijn hand en schets. Met kleine, trefzekere bewegingen teken ik het paard dat wegzinkt in de modder. De

geluiden, de geuren, de gevoelens verdwijnen, het beeld wordt bezworen op papier.

Ik teken zo geconcentreerd dat het me niet opvalt dat de zon klimt en de tijd verstrijkt. Pas als er plots stemmen door mijn herinnering klinken, kijk ik op. Aan de overkant van de weg, ongeveer twintig meter verderop, staan drie jongens op het dak van een kleine betonnen dug-out. Het zijn nog kinderen. Ik blijf verbaasd naar hen kijken en kan er niet meteen de vinger op leggen waarom ik het zo vreemd vind om hen te zien. Dan besef ik dat zij de eerste kinderen zijn die ik hier in Vlaanderen zie. Ze zijn een jaar of tien, dragen te korte broeken en vuile hemdjes. Hun benen zitten vol schrammen en hun knieën zijn vuil, zoals de benen en de knieën van alle tienjarige jongens. Ze zijn mager, maar barsten van energie. Ze springen van de dug-out en rennen door het veld. Hun stokken zijn geweren en ze schreeuwen schietgeluiden naar elkaar. Het duurt enkele seconden voor ik kan geloven wat ze spelen. Een van hen stort met veel drama neer. Hij grijpt naar zijn borst en gilt het uit. Een ander sleept hem aan zijn arm voort terwijl de derde vanaf de dug-out op hen blijft vuren. Ook zij houden zich niet aan internationale conventies. Ik blijf verbouwereerd naar hen kijken. De gesneuvelde is weer levend geworden, ze hollen achter elkaar aan, van de ene granaattrechter naar de andere. Een van hen valt uit zijn rol als hij iets opmerkt op de grond. Hij roept de anderen. Meteen is de oorlog voorbij en knielen ze met z'n drieën kameraadschappelijk rond wat de ene gevonden heeft.

Ik draai me van hen weg en richt me opnieuw op mijn schetsen. De dag van de aanval. Negen oktober negentienzeventien. Ik sluit mijn ogen weer. De nattigheid, de kou en het slijk keren meteen terug. Een granaattrechter met drie soldaten die

zich in de modder drukken. Een Duitse bunker met een machinegeweer. Lopers met hun zakken vol handgranaten. Mondingsvuur.

Opeens klinkt de dreunende knal van een ontploffende artilleriegranaat. Ik laat me op mijn buik op de grond vallen, open mijn ogen, maar de modder is er nog steeds. Ik ruik de kruitdampen van de ontploffing. Rechts van me klinkt geschreeuw. Iemand is geraakt. Ik grijp mijn geweer en tijger door de modder in de richting van het geschreeuw. Aan de overkant van de weg, in een granaattrechter twintig meter verderop, zitten drie soldaten. Voorovergebogen ren ik naar hen toe en laat me in de krater zakken. Een van hen is geraakt. Zijn hand hangt nog maar half aan zijn arm. Ik tel niet genoeg vingers. De twee anderen liggen tegen de rand gesmeten en staren verbouwereerd naar hun kameraad, zonder een poot uit te steken. De gewonde krijst en gilt. Ik kruip naar hem toe, laat mijn geweer vallen, trek zijn hemd van zijn lijf, scheur het met mijn tanden in repen en wikkel het zo strak mogelijk om zijn hand en pols. De vuilwitte stof is meteen doorweekt van het bloed. Hij moet naar een verbandpost. En snel. Waar zijn de brancardiers? Hij blijft krijsen en huilen. Ik kijk hem aan. Op dat moment verdwijnt de kou, verdwijnt de modder. Maar het huilen houdt aan. Het is een van de kinderen. Zijn hand zit bloedrood in het verband. De twee anderen zitten een paar meter verder geschokt naar hun vriendje te staren. Verdomme! Hebben ze een blindganger opgegraven? Ik krijg geen adem. Wat moet ik doen? Wat moet ik verdomme doen? De jongen kijkt me met grote ogen aan, alsof ik iets moet doen. Ik weet niet wat. Het is een kind! Hoe kan ik... Maar dan spreek ik mezelf toe: ik heb een verband aangelegd. Wat zou ik nu doen als hij een soldaat

was? Hij kan hier niet blijven. Hij moet geëvacueerd worden. Naar een vooruitgeschoven verbandpost.

‘Waar is een dokter?’ brul ik naar de twee andere jongens.

Ze kijken me met grote angstogen aan, verstaan niet wat ik zeg.

‘Dokter! Breng me naar een dokter!’ roep ik, terwijl ik hun vriendje optil. Hij weegt amper iets. ‘Vooruit!’

‘Dokter,’ herhaalt de grootste van de twee, en ze lijken weer bij hun positieven te komen, krabbelen uit de granaattrechter en lopen de weg op.

Ik volg hen. Ik verbijt de pijn in mijn enkel en probeer te rennen. Het kind in mijn armen is in shock gegaan. Hij is opgehouden met huilen. Ik moet me haasten.

De jongetjes brengen me terug naar Ieper, naar een groot veld waar houten barakken een nieuwe wijk vormen. Hier zijn gelukkig wel volwassenen. Ik heb nog maar een paar passen gezet of er komen al mensen op me af. Paniekerige kreten als ze het lijkkleke kind in mijn armen zien.

‘Dokter! Dokter!’ De roep wordt doorgegeven en het duurt niet lang of een man in een donker pak met een bril en een sikje wurmt zich door de menigte.

‘Een granaat. Ze waren aan het spelen, toen... Een granaat,’ mompel ik tegen de dokter, maar ik weet niet of hij naar me luistert. Een andere man neemt het kind van me over. Overal om me heen klinken stemmen en geroep. Ik versta niet wat ze zeggen. De dokter geeft instructies aan de man. Een vrouw komt aangelopen. Ze begint luid te jammeren als ze het kind in de armen van de man herkent. De twee andere kinderen staan er bedremmeld bij. Als de vrouw hen in het oog krijgt, roept ze hun iets toe en geeft hun een oorvijs. Ondertussen zijn de dokter en de man met het kind een barak binnengegaan. Niemand

zegt iets tegen me. Niemand let op me. Het groepje verzamelt zich voor de barak waar de dokter is binnengegaan.

Nog even blijft de vrouw staan. Ze kijkt me aan, laat haar blik van mijn hoofd naar mijn voeten glijden en weer terug. Haar gezichtsuitdrukking is onleesbaar. Ik ken geen woorden die ze begrijpt. Vier jaar lang hebben we ons, naast elkaar, door dezelfde wereldbrand gesleept, maar we begrijpen elkaar niet. Het is niet enkel de taal die tussen ons in staat.

Dan draait ze zich zonder iets te zeggen om, loopt naar de barak en laat me alleen achter. Ik maak geen deel uit van hun gemeenschap, van hun schok, hun paniek.

Ik hoop dat ik snel genoeg was, denk ik, terwijl ik me om-draai en de stad weer uit loop. Ik hoop dat het kind het overleeft.

Het is een heel eind terug. Pijscheuten doen rode bollen langs mijn ogen flitsen. Steeds vaker blijf ik staan om te rusten. Mijn schetsboek ligt nog open op de tekening van de granaattrechter, mijn stok ligt bij de krater. Ik raap beide op en ga aan de rand van de put zitten. Had ik hen moeten waarschuwen? Wat waren ze aan het doen? Een granaat ontploft toch niet zomaar? En dan denk ik aan al die hulzen die door de bevolking tot olielampen en vazen en asbakken verwerkt zijn en die er zo ongevaarlijk en kostbaar uitzien. De zus van Babette heeft gelijk. We hebben hen niet beschermd. We hebben hun velden vernield, vergiftigd, levensgevaarlijk gemaakt. We hebben hier nog heel wat op te ruimen. Nog heel wat goed te maken.

Ik neem mijn schetsboek en blader naar mijn tekening van de begraafplaats van Essex Farm. Hoe willen we de doden herinneren? Niet zoals ze gestorven zijn. Ik wou dat ik die laatste uren van Thompson nooit had hoeven meemaken. Dat ik aan

hem kon denken zonder zijn grauwe gezicht te moeten zien, zonder zijn hese stem te moeten horen die smeekte en jammerde. Maar aan elke herinnering aan hem hangt dat beeld. Ik blader naar een lege pagina. Wat moet er overblijven? Een combinatie van schoonheid en verterend verdriet? Of verloochent dat het ware gezicht van de oorlog? Onnadenkend schets ik Mrs Cartwright, geknield aan het graf van haar man, haar ene hand die contact zoekt met het kruis, haar andere hand op haar hart, alsof die de scherven bij elkaar houdt. Een huilende engel.

Als mijn enkel voldoende rust gehad heeft, sjok ik terug naar Hotel Babette. Mrs Cartwright is niet buiten, waar het groepje van Scott net terugkeert, en niet in de eetzaal. Ik loop naar mijn kamer, wissel het bebloede hemd van Maurice voor mijn eigen gedroogde kleren, ga weer naar beneden en klop zachtjes op de deur van Mrs Cartwrights kamer. Er klinkt een gedempt 'ja' en ik duw de deur voorzichtig open.

'Mrs Cartwright?'

Ze zit in een fauteuil in de hoek van de kamer een boek te lezen.

'Ik... eh... ik wilde u iets geven.'

'Kom binnen.' Ze staat op en legt het boek op het kastje. Haar kamer is iets groter dan de mijne, maar vergelijkbaar ingericht. Het bed is opgemaakt, aan de muur hangen rokken en blouses op kapstokken, over het ijzeren bedframe liggen kousen. Ik voel me wat ongemakkelijk in deze intieme ruimte.

'Ik... eh... ik heb... Passchendaale getekend.' Ik steek mijn schetsboek uit. 'Misschien kunt u het zich zo een beetje voorstellen...'

Ze neemt het boek niet meteen aan en ik laat mijn hand en

mijn blik zakken. Het was een belachelijk idee om hier te komen. Alsof ik een kind ben dat zijn tekeningen aan de juf wil tonen. Maar als ik opkijk, kijkt ze me recht aan.

‘Graag,’ zegt ze, en ze gaat op de rand van het bed zitten.

Ik durf niet naast haar te gaan zitten, sla het schetsboek open op de eerste schets van de weg naar het front en reik haar het boek aan. Ze neemt het op haar schoot en bestudeert de prent. Minutenlang. Onwennig sta ik in het midden van de kamer, ik durf niet rond te kijken naar haar kleren en haar spullen, houd mijn blik op de grond gericht en spied vanonder mijn wenkbrauwen naar de geconcentreerde uitdrukking op haar gezicht. Met haar vingertop gaat ze over elke lijn van de tekening, alsof ze de werkelijkheid kan voelen. Ook van de tweede prent laat ze elk detail tot zich doordringen. Wanneer ze nog eens bladert en zichzelf ziet, geknield bij het graf van haar man, brengt ze haar hand naar haar mond. Even kijkt ze op, ze zegt niets en haar blik keert terug naar het blad.

‘Als u wilt, mag u ze hebben.’ Ik ga naast haar op het bed zitten.

‘Dank je.’ Ze kijkt me in de ogen, een zweem van een glimlach om haar lippen.

Heb je haar teruggekust? Haar blik is open, onbevangen. Een uitnodiging? Ik sla mijn ogen neer en probeer onhandig de tekening uit het boek te scheuren.

Ze legt haar hand op de mijne. ‘Voorzichtig. We zullen Babette om een mesje vragen.’

Ik trek mijn handen terug.

‘Je hebt echt een talent, Henry. Ze zijn... indrukwekkend. Zijn er meer?’ Ze bladert naar voren, naar de tekening van het monument. Naar die van Essex Farm. Daar blijft haar blik weer hangen op de ambulances, de brancards op de grond, de gra-

ven. Dan bladert ze verder terug. Naar de tekening van Archie, naakt op de kanaaloever. 'Mooie jongen.'

Een steek van jaloezie schiet door mijn onderbuik.

Ze blijft niet lang kijken en bladert nog een bladzijde terug, naar de eerste tekening, Archie duttend op het vuurbanket. 'Het was gelukkig niet elke dag Passchendaele,' geeft ze me glimlachend mijn woorden terug.

Nee, maar het is wel Passchendaele dat in je lijf blijft hangen, denk ik bitter.

Ze bladert heen en weer tussen Archie op de kanaaloever en Archie in de loopgraaf om te kijken of het dezelfde figuur is.

'Wie is hij?'

'Archie.'

'Een vriend?'

Ik knik.

Ze vraagt niet verder en bladert weer naar de schets van Essex Farm.

'Kan ik het u een keer tonen?' Ik wijs naar de tekening. 'De plek? Ik zou...' Ik durf het niet te vragen, maar plots voelt het alsof ze me alleen kan begrijpen als ze er geweest is. 'Ik zou het fijn vinden als u wilt meegaan. Naar Essex Farm. Ik zou... willen tonen waar...' De woorden blijven vastzitten in mijn keel. De lucht raakt er niet voorbij.

'Natuurlijk.'